

Tidligere i Tidsskriftet

Tiden moden for legalisering av abortus provocatus?

Er det «påkrevet at der fra lovens side åpnes adgang til å utføre kunstig abort på humanitær og social indikasjon»? Det var spørsmålet medlemmene i Norsk kirurgisk forening skulle diskutere da de var samlet til årsmøte i 1929.

Det var Kristen Andersen (1847–1950) som hadde tatt initiativ til møtets hovedtema. Senere samme høst ble foredraget publisert i sin helhet i Tidsskriftet:

«Dette forslag utsprang fra et dypt følt behov hos mig selv for engang å få tale helt åpent ut med mine kirurgiske fagfeller om dette såre vanskelige spørsmål. Gjennom en slik meningsutveksling håper jeg på den ene side selv å ville nå til en høiere personlig klarhet over spørsmålet. På den annen side vil en diskusjon i denne forening kunne bli et moment, som kan fremkalle mulige fremtidige lovendringer.

[...] Når jeg nu idag vil fremlegge for Dem min opfatning av saken og fremlegge den i form av bestemte meninger, bestemte satser, om De vil bestemme forslag til mulige lovendringer, da vil jeg straks forbeholde mig retten til villig å la mig overbevise om mulige feiltagelser gjennom den diskusjon, som vil påfølge innledningsforedragene.»

I strid med lægeeden

Kirurgen, som ved siden av vitenskapelig publisering også stod som forfatter av en rekke artikler i tidsskriftet Kirke og kultur i perioden 1909–1934, følte behov for å skissere fosterfordrivelsens historie overfor sine kolleger. Han kunne blant annet fortelle at provosert abort var omtalt i Aristoteles' verk om staten og at filosofen «anbefaler den betinget». Dessuten:

«[...] Det var lægekunstens oppgave å beskytte og vedlikeholde det av naturen frembrakte. Ikke desto mindre finnes i et av de verker man har tillagt Hippokrates, en meddelelse om et råd han hadde gitt en harpespillerske. Denne dame blev tilrådet å hoppe således at hun med helene berørte setet. Hun fulgte rådet og aborten inntrådte efter det syvende sprang.»

Teologiske digresjoner

Også en gjennomgang av Skriftens ord syntes nødvendig:

«[...] I, for eksempel annen Mosebok, 21, 22–25: Dette sted har preget lovgivningen for alle europeiske stater like til forrige århundrede. Stedet har foranlediget adskillig diskusjon, idet det ikke er helt klart hvorvidt der ved ordet ulykke er tenkt på moren eller det utstødte foster. [...] Ut fra kirkerettens synspunkt er fordrivelsen av et føtus formatus et animus en større synd enn vanlig mord, idet fosterets sjel på grunn av den manglende dåb ikke antokes å kunne opnå den evige salighet.»

Var «disse teologiske digresjoner noget overflødige» for medlemmene av Norsk kirurgisk forening? Nei, mente Kristen Andersen:

«De har imidlertid for mange av oss praktisk betydning. Kirkerettens bestemmelser i dette forhold gjelder jo nemlig for den katolske kirke den dag idag. [...] Følgen herav er, at hvorledes vi enn måtte stille oss til de medisinske og sociale indikasjoner for provosert abort, vil vi ikke kunne utføre disse operasjoner ved katolske sykehus, hvor mange av oss arbeider.»

En presentasjon av gjeldende straffelovgivning i Norge og andre vestlige land var også på sin plass, sammen med en diskusjon av hva det innebærer å ha et beskyttelseskrav. For hvem skal være innehaver av dette rettsgodet – fosteret i seg selv, moren, faren, staten eller den «almindelige sedeligheten og moralen»?

«Mellum juristene er der nu megen strid om det spørsmål, hvorvidt det ufødte foster er å opfatte som et rettsindivid, der som sådant kan gjøre krav på rettsbeskyttelse. Der er dem som besvarer dette spørsmål med et ja.

Og det må være klart at rettsindividets begynnelse ligger i konsepsjonsøieblikket. Der er andre jurister som besvarer spørsmålet med nei. Ut fra en meget almindelig sprogbruk sies der: «Et menneske lever fra sitt første til sitt siste åndedrag.» Og ut fra den almindelige vurdering som ligger i denne sprogbruk, sluttet der, at efter almindelig rettsbevissthet foreligger begrepet

«menneske» først efter at det fødte barn har åndet».

Lægestandens uvilje

Hva sier han så om legers holdninger for snart 74 år siden?

«Den rent instinktive stilling en hederlig læge vil innta overfor spørsmålet om kunstig abort, er nærmest en slags uvilje, en slags hemning. Der er i selve operasjonens vesen innesluttet et noget, som umiddelbart virker utiltalende. Dette å ødelegge et liv, selv et spirende liv, ligger så kontrært i forhold til det som ellers er vår oppgave, at man først og fremst føler en ubestemt motivert hemning.

Når det gjelder de klare medisinske indikasjoner, viker denne hemning ganske visst. Men at den ikke desto mindre er tilstede i underbevisstheten, viser best den tilbøielighet man har til å sette sterilisasjon som vilkåret for overhodet å utføre kunstig abort i en betydelig rekke tilfelle. Jeg går ut fra at det har gått mange av herrerne som mig selv: Man sier til pasienten, at, javel, man skal gjøre det for denne gangs skyld, men så skal det være slutt.

– Denne rent instinktivt uvillige innstilling bør efter min mening søkes bevart innen lægestanden. Hvorledes lovene enn måtte bli: For lægene bør kunstig abort aldri bli nogen vanlig operasjon som man lett griper til.»

Etisk motbydelig

En kollega, gynekolog og dr. med. Sverre Kjelland-Mørdre (1892–1974), hadde i en artikkel samme år (1) «på en udmerket klar og fyldestgjørende måte redegjort for de prinsipper, som følges ved Kvinneklinikken», fremholdt Kristen Andersen, som understreket at han «selvfølgelig bøier mig for den autoritet som taler ut gjennom Kvinneklinikkens prinsipper hva gjelder medisinske indikasjoner for provosert abort».

«Selv om der overfor de medisinske indikasjoner vil kunne være nogen uenighet mellem oss på enkelte punkter, vil dog dette spørsmål sikkert kunne diskuteres helt lidenskapløst. Anderledes blir det, når vi kommer over til de såkalte sociale eller humanitære indikasjoner.

[...] For å komme spørsmålet på livet vil jeg da straks nevne de typiske situasjoner, som kan vekke hos oss ønsket om legitimt å kunne utføre kunstig abort. Jeg nevner da først de tilfelle, hvor jeg selv finner saken oplagt. Jeg nevner de svangerskap, som er

opstått ved notorisk og bevislig voldtekt. At loven ikke tillater kunstig abort på et hvilket som helst tidspunkt av svangerskapet virker på mig som den rene brutalitet. Jeg nevner dernest de tilfelle, hvor mor eller far eller begge er notorisk mindreverdige individer uten klar forståelse av kjønnsaktens betydning eller av foreldreskapets innhold. Videre de tilfelle, hvor en meget ung kvinne [...] uten kjennskap til hvad hun innlater sig på, er blitt besvangret av en voksen mann.

[...] Overfor disse tre situasjoner jeg her har nevnt føler jeg mig selv som handlende dypt umoralsk, hvis jeg av frykt for lovens forbud undlater å avbryte svangerskapet. Og dette har hvor det gjelder den meget unge kvinne, intet med den ting å gjøre, hvorvidt denne kvinne fysiologisk uten skade kan føde et barn til verden eller ikke. Det er etter min mening simpelthen etisk motbydelig å gi henne anledning til det.»

Redselsfull ulykke

«Fra disse etter mitt skjønn oplagte tilfelle kommer vi så over til dem, som danner det store gross. Det er i de tilfelle hvor svangerskapet og dets fullendelse i fødselen skaper ulykke, fordi vedkommende kvinne befinner sig i en situasjon som er i uoverensstemmelse med samfundets sedvane-messige etiske innstilling.

Vi har for det første de ugifte mødre. [...] Det er ganske overflødig overfor denne forsamlings å påpeke hvilken redselsfull ulykke det er for en ung, hederlig kvinne som følge av et enkelt feiltrin å stå overfor denne situasjon. Og hvilken ulykke det er ikke alene for henne, men for hennes slekt og for det barn som settes inn i verden.

[...] Det turde kanskje ikke være unødvendig også å appellere til Deres følelser, således som det best skjer ved å sette sig inn i den fryktelige situasjon at det var Deres eget barn, som blev rammet av en slik straffens konsekvens. Da vilde man kanskje ikke så koldsindig resonnerer om at kunstig abort ikke er botemidlet for den slags ting. At det er en omdannelse av samfundsoptatningen av de ugifte mødre, og forsorg for ugifte mødre og barnehjem for ugifte mødres barn o.s.v. som må til. Alt dette er skjønt og godt. Men mens alt dette søkes forberedt, går ulykken sin trøstesløse gang.

Vi har dernest en rekke tilfeller, hvor den gifte kvinne eller den gifte mann har gjort et sedelig feiltrin, som fører til svangerskap. Jeg må personlig si at min sympati i disse tilfelle rett sjelden er hos den feilende ektefelle, skjønt der vel også her av og til kan foreligge formildende omstendigheter. Derimot er min sympati helt og udelte hos de legitime barn i et sådant ekteskap. Disse barn får ved en slik hendelse lett et ulivssår. Bevisstheten om, at den ene av foreldrene har ødelagt hjemmet ved en foraktelig optreden, vil kunne forbitre hele livet for slike barn.

– En nogenlunde lignende situasjon kan optre, hvor det gjelder enker, som har barn f. eks. fra 16 årsalderen og nedover. En sådan enke kan på en prisverdig måte ha holdt hjemmet sammen, kan ha vært aktet og elsket av sine barn og kan være et utmerket menneske. Så kommer hun ut for en situasjon hvor hun vakler. Følgene foreligger og de på forhånd faderløse barn blir praktisk talt også moderløse, fordi moren mister den etisk ophøiede plass hun hittil har hatt i deres bevissthet.»

Fare for avfolkning?

Hvilke argumenter ble brukt av dem som ikke ville lempe på loven? Også dette drøftes i Kristen Andersens fyldige artikkel på 24 sider, blant annet belagt med tall fra land som allerede hadde tillatt abort på sosiale indikasjoner:

«Der tales for det første om hensynet til befolkningsveksten. [...] Og at det er skjebnesvangert å gripe kunstig inn overfor en slik urkraft, som den rasens forplantningsmekanisme representerer.

Foruten faren for avfolkning nevnes der nu ennu et moment i samme forbindelse. Samtidig med at fødselshyppigheten avtar, avtar jo nemlig også den til enhver tid tilstedeværende chance for fremkomsten av særlig begavede individer. Borntråger har gitt en sammenstilling, som illustrerer betydningen av dette forhold. Händel [...] var således siste barn blandt 10 søsken, Johan Sebastian Bach den siste av 12, [...] og Franklin den siste av 16. Og de fleste av disse store menn kom fra sociale lag, hvor en moderne opfatning vilde kunne tenke på social indikasjon. Der ligger utvilsomt noget meget seriøst i dette forhold.

[...] Men botemidlet ligger neppe i lovbestemmelser. Kan noget gjøres, må det gjøres [...] ved å vekke innen befolkningen en sund følelse av den glede, som ligger i et såvidt mulig høit barnetall for hver familie. Tilknytningspunkter for en appell til denne sunde foreldrefølelse tror jeg også er meget utbredt, ikke minst blandt de jevne kvinner. Overklassen inntar i denne henseende etter mitt skjønn ikke nogen særlig glørvendig stilling.»

Hederlige, bra kvinner og menn

«Personlig tror jeg ikke at en frigiven av abortene vil få nogen betydelig innflydelse på folketallets bevegelse. Erfaringene fra Sovjet-Russland, som jeg senere skal komme tilbake til, taler i samme retning.

[...] Mere vesentlig forekommer mig hensynet til det sedelige spørsmål. – Det gjør sig her to forskjellige synspunkter gjeldende. Man kan for det første tenke på handlingen i og for sig. At denne altså i og for sig skulde være usedelig, stride mot moralens fordringer. Det er utvilsomt mange mennesker som mener det, ikke minst blandt den religiøst bevegde del av folket. Og innenfor denne gruppe da i

ganske særlig grad mellom dem, som overhodet ikke kan tenke sig nogengang å skulle tre i personlig forhold til de vanskeligheter, som kan ønskes avhjulpet ved en provosert abort.

– I det hele og store tatt er det imidlertid mitt personlige inntrykk, at hederlige, bra og moralske kvinner og menn som regel ikke har nogen følelse av at handlingen i og for sig skulde være umoralsk. I særdeleshet da ikke når den foretas på et tidligere tidspunkt av svangerskapet. Jeg tror derfor ikke, at en endring i loven gående ut på å lette adgangen til kunstig abort vil virke støtende på storparten av folket med hensyn på dets sedelige eller moralske følelse overfor handlingen i og for sig selv.»

Erotisk lettsindighet

«Saken har imidlertid også en annen side. Umuligheten for innenfor lovens grenser å få utført provosert abort vekker hos kvinner såvelsom hos menn, mest dog hos kvinnen, frykten for følgene av en forgåelse overfor de gjeldende regler for kjønnsforholdet. Jeg er personlig ikke i tvil om, at nettopp denne frykt er en effektiv bremse overfor erotisk lettsindighet.

[...] Det er vel neppe tvil om at de senere år har bragt en betydelig forskyvning med hensyn på opfatningene av den seksuelle moral. I den altoverveiende del av befolkningen her i landet lever visstnok fremdeles den gamle vurdering av det livsvarige monogami som den eneste etisk berettigede form for kjønnslig samliv. Det gammel-dagse ekteskap har fremdeles det altoverveiende makt over sinnene. Ikke desto mindre har – ikke minst blandt utvilsomt moralsk høitstående ungdom med radikalt tilsnitt – sterke sympatier gjort sig gjeldende for å komme bort fra den sterke vurdering av ekteskapet i sin nuværende form. Jeg skal her ikke i detalj komme inn på disse forhold. Jeg nevner dem bare for å påpeke, at de medfører en forskyvning i rettsbevisstheten overfor fosterfordrivelse. [...] Denne minoritet oppfatter i det hele tatt ikke et ikke-legalisert forhold mellom mann og kvinne som usedelig eller umoralsk. Den har derfor ingen betenkelighet ved å opheve loven om straff for fosterfordrivelse forsåvidt som der ved denne lov tenkes på beskyttelse av det gamle sedelighetsbegrep.»

Slutt på objektive moralbud

«Jeg tilhører selv den gruppe mennesker, som anser det livsvarige monogami med hvad dertil hører av avlede moralske vurderinger som vårt høieste samfunns gode. Jeg tror imidlertid ikke det går an å beskytte disse verdier gjennom straffelovens mellomkomst. Dette henger sammen med den overordentlige rystelse nettopp vår tid har oplevet med hensyn på all utvendig autoritet i sedelige og religiøse spørsmål. Den utvendige, såkalte objektive autoritet har måttet vike.

[...] Som religion ikke lengere kan påtvinges menneskene i kraft av nogen ytre objektiv åpenbaring, således kan heller ikke sedelighet påtvinges dem ved ytre lovbud eller straffetrusler. Det arbeidet som kan og bør utføres i sedelighetens interesse, må utføres innenfra. Det må bestå i en påvirkning av personligheten, således at denne ikke lengere kan foreta sig den usedelige handling fordi den strider mot personlighetens indre sammenheng og indre nødvendighet. [...] Å forbli innenfor de gamle tankerekker om absolutte og objektive moralbud som kan skaffes autoritet gjennom straffetrusler, er blitt en anakronisme på et tidspunkt, da den objektive autoritet i disse spørsmål ikke lenger anerkjennes blandt store masser av folket.

[...] Betenker man nu videre den sum av ulykke et ekstramatriomonielt svangerskap og fødsel betyr for kvinnen, for hennes familie og meget ofte for det barn, som bringes til verden, da forekommer det mig å være en urettferdighet å forlange opprettholdt hele denne sum av ulykke kun for at vedkommende kvinne skal virke som et avskrekkende eksempel for andre. Det er urettferdig, fordi der, selv om man anser det illegitimt inngåtte forhold som synd i religiøs forstand eller som et feiltrin i menneskelig forstand, ikke består noget rimelig forhold mellom feiltrinets moralske valør og straffens overvettes hårdhet. Men foruten å være urettferdig er det visstnok i stor utstrekning også illusorisk. – Det faktiske forhold viser nemlig på den ene side, at et overordentlig stort antall kvinner på tross av straffeloven får sitt forsett om fosterfordrivelse gjennomført.»

Ærekrenkende

Er konsekvensen «hel frigivelse av abortspørsmålet, når aborten utføres på forsvarlig måte av lægekyndig person?»

«Denne vei har klarheten og utvetydigheten for sig. Den er helt konsekvent. Den gir uttrykk for den idé, at vedkommende kvinne – muligens med noget begrensning ved hensynet til barnets far – har den fulle disposisjonsrett over sitt ufødte foster. Det dreier sig her om en affære som ikke vedkommer staten. Denne har bare å dra omsorg for, at der ikke forvoldes unødige ulykker.

Den eneste civiliserte stat hvor en sådan lov er gjort gjeldende, er Sovjet-Russland. Her er den tidligere straffelovs bestemmelse for fosterfordrivelse ophevet i november 1917.

Igen viser Kristen Andersen til samtidige lovforslag som var blitt reist i øvrige europeiske land, og hvor de «tilstrebe endringer vesentlig har til hensikt å beskytte vedkommende kvinne mot en urimelig straffebehandling»:

«Dette er selvfølgelig meget prisverdig. Imidlertid må man vel her innta det standpunkt, at man enten helt fritar for straff eller

i motsatt fall liksågodt beholder forholdet som det er. Det aller vesentligste ved en slik straff er jo dog det ærekrenkende som ligger i at vedkommende kvinne overhodet karakteriseres som forbyrder og i det hele tatt blir straffet».

Lægens innflydelse

Foredragsholderen gjør så rede for sitt forslag til endret lovgivning i Norge:

«Jeg ønsker altså å innføre en hemning i form av en kongelig resolusjon. Denne resolusjonens innhold har jeg tenkt mig således: Der skal i hvert fylke etableres en kommisjon bestående av tre læger eller to læger og en jurist. Til denne kommisjon kan den behandlende læge innsende skriftlig ansøking om å få tilladelse til å fremkalle kunstig abort hos en kvinne.

[...] Man vil nu kunne innvende, at disse kommisjoners effekt vil være meget problematisk. Jeg medgir dette. Det vil være plass for en viss vilkårlighet. Og der vil være anledning for lægen til å føre kommisjonen bak lyset. Imidlertid må enhver ordning dog til syvende og sist bygge på en viss hederlighet. Og jeg kan ikke få mig til å tro, at ikke det overveiende antall læger vilde forholde sig loyalt og gi riktige opplysninger. Hvilke hemninger vil man så kunde opnå? For det første bør der visselig innen lægestanden søkes opprettholdt en levende og virksom uvilje mot provosert abort og en kraftig agitasjon hos befolkningen for dens størst mulige innskrenkning. Lægen vil ved sitt hele forhold i denne henseende ganske sikkert ha nogen innflydelse.»

Helst uten honorar

«Jeg går ut fra at praktisk talt enhver ugift kvinne som er blitt besvangret, vil komme til å opnå abortlisens. [...] Tvilsoomt kan det stille sig, hvis samme kvinne flere ganger kommer i samme situasjon. [...] Imidlertid er det vel her igjen mere enn tvilsoomt om nogen vil ha interesse av å fremtvinge fødselen av et sådant avkom, som a priori må antas å få meget slette betingelser både fra arvelighetens og miljøets synspunkt.

[...] Et spørsmål, [...] med mulighet for undtagelser, er svangerskapets tid. Der er for den almindelige bevissthet dog en betydelig forskjell på en abort i annen til tredje måned og i sjette til syvende måned. Som det vil erindres, har selv Russland forbudt abort etter tredje måned. [...] Jeg vilde være tilbøielig til å sette en slik tidsgrense for abort på social indikasjon. Likeledes vilde jeg være tilbøielig til å sette tidsgrense hvor indikasjonen alene er morens ugifte stand. Derimot vilde jeg hvor der var tale om voldtækt eller besvangring av mindreårige, ikke sette nogen tidsgrense for abortens utførelse.»

Spørsmål om trygderefusjon og hvordan man skal møte et eventuelt økt behov for «abortsenger» i offentlige sykehus berøres

utførlig, men også finansiering ut fra legens ståsted:

«Det er efter min opfatning meget viktig, at ingen læge får anledning til å lage Geschäft på grunnlag av utførelsen av kunstig abort. Det ligger i patientens interesse at så skjer. Og det ligger ennu langt mere i lægestandens interesse. Helst hadde jeg sett, at slike inngrep gjordes uten honorar. Da det imidlertid er tilfelle av en lovforandring blir et legitimt arbeide, anser jeg det ikke tilrådelig helt å sløife honoraret.»

Nidkjære moralister

Før Kristen Andersen råder Norsk kirurgisk forening å «tilstille det norske Storting en motivert henstilling om å ta saken under behandling og ledsage denne henstilling med et positivt lovforslag og et positivt forslag til en sådan resolusjon som av mig antydet», må noen presiseringer til:

[...] Skulde diskusjonen her vise, at der blandt Norsk kirurgisk forenings medlemmer ikke er stemning for nogen lovforandring, da må følgen derav bli, at vi alle sammen med den yderste nøiaktighet for fremtiden holder oss den gjeldende lovs bestemmelser og ånd – jeg sa dens ånd – etterrettelig.

Tilslutt må det være mig tillatt å gjøre en personlig bemerkning. De tanker jeg her har fremført, vil møte en sterk motstand fra et hold jeg omfatter med den dybeste respekt og ærbødighet. Fra det religiøse og nærmere bestemt fra det kristne. Dette gjør mig ondt. Jeg slutter mig selv helt til de kristne grunnprinsipper for livsanskuelse og moral, og jeg ønsker efter evne å fremføre disse prinsippers vekst blandt menneskene. Jeg tror imidlertid at dette bare kan skje ad den indre overbevisnings vei. Og det er min opfatning, at det ligger innenfor kristendommens ånd, at man kommer en sådan betrengt kvinne til hjelp. At man ikke ubarmhjertig driver henne ut i den siste ulykkelige konsekvens av det feiltrin hun har gjort. Kristus selv forlangte ikke den jødiske straffelovs bestemmelse fullbyrdet overfor den kvinne som av nidkjære moralister blev fremstillet for ham. Da de alle var gått, sa han til kvinnen: «Jeg fordømmer Dig heller ikke. Gå hen og synd ikke mere.»

Ut fra den ånd, som strømmer gjennom disse ord, bør efter min mening også vi gå frem, hvis vi skal hjelpe disse ulykkelige mennesker. Ikke i lettsindighet og moralsk bløtaktighet skal vi begi oss inn i disse ting. Men med det alvor og den menneskelige velvilje som kan avbøie ulykken, men samtidig tjene den ulykkeliges karakter til opreisning.»

Litteratur

1. Kjelland-Mørde S. Indikasjoner for abortus provocatus. Tidsskr Nor Lægeforen 1929; 49: 465–79.